

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЛАД ТА ПРАВА ЛЮДИНИ. ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА ФІНАНСОВОГО ПРАВА. АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО

Мацькевич М. М.

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНИХ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

УДК 342.7

Постановка проблеми. Перехід українського суспільства від тоталітаризму до демократії збігся з процесом глобалізації, який приховує реальну небезпеку нівелювання національно-культурних відмінностей держав, народів і людей. Глобалізація відбувається на тлі одного з наймогутніших і найхарактерніших процесів сучасності – реабілітації національних культур, відновлення їх цілісності як національної індивідуальності людства. Важливість і необхідність дослідження поняття конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина полягає в тому, що офіційні документи ООН не дають роз'яснення їх сутності.

Українська культура, як відомо, тривалий час перебувала у принизливому становищі, що не давало можливості реально забезпечувати культурні права та свободи людини і громадянина. За радянських часів ці права та свободи, як правило, мали лише політико-декларативний характер. У сучасний український культурний простір активно втручається ліберальна цивілізація, широко використовуючи глобальні медіа-інформаційні та загальнокультурні ресурси. Ось чому важливо зберегти свою ідентичність, не відгородившись при цьому від процесів, які відбуваються у

світі. Запорукою вказаного є повноцінне забезпечення вільного і всебічного розвитку особистості, що лежить в основі культурних прав і свобод людини та громадянина, гарантованих чинною Конституцією України. Розв'язання цієї проблеми неможливо без осмислення поняття конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина, тим більш, що в юридичній літературі воно висвітлено недостатньо [1, с. 28].

У свою чергу поняття конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина визначається сучасними дослідникам по-різному. При цьому сутність і призначення конституційних культурних прав і свобод неможливо з'ясувати без наукового вивчення їх поняття, що в узагальненій формі відображає предмети та явища цього феномена, зв'язки між ними шляхом фіксації загальних і специфічних ознак. Саме за допомогою поняття можна дослідити природу конституційних культурних прав і свобод, їхні властивості, котрі неможливо уявити наочно. Призначення дослідження поняття полягає у виокремленні загальних рис, що досягається за допомогою абстрагування від усіх особливостей окремих предметів цього класу чи групи. Це дає можливість сформулювати визначення таких понять: право людини на освіту, свободу творчості, доступ до культурних надбань тощо, виділивши предмети названого класу за певними спільними загальними та в сукупності специфічними для них ознаками. І, насамкінець, вивчення поняття конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина надасть можливість з'ясувати, що є спільного і відмінного в цієї групи прав і свобод не лише з соціальними та економічними, а й громадянськими та політичними правами людини і громадянина.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина були предметом досліджень таких вчених-правознавців як: В.І.Акуленко, Ю. П. Битяк, В. О. Боняк, С. Д. Гусарев, О.В.Зайчук, А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, О. Г. Кушніренко, Н.М.Оніщенко, А. С. Пазенко, О. В. Петришин, В. Ф. Погорілко, О. В. Пушкіна,

П. М. Рабінович, О. В. Скрипнюк, В. Я. Тацій, В. Л. Федоренко, М. В. Цвік, Ю. С. Шемшученко та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей та визначення поняття конституційних культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Так, у спеціалізованому енциклопедичному словнику під культурними правами людини розуміється особливий комплекс гарантованих конституцією, всім законодавством прав і свобод людини у сфері культурного й наукового життя [2, с. 174]. В юридичній енциклопедії вказується, що культурні права – це група конституційних прав і свобод людини та громадянина, спрямованих на забезпечення культурних і духовних потреб особи [3, с. 431]. У популярній юридичній енциклопедії культурні права та свободи людини і громадянина інтерпретуються як можливість доступу людини до духовних цінностей свого народу та всього людства і участі в духовному (культурному житті) [4, с. 223].

Відповідно до погляду радянського дослідника Б. А. Пережняка, конституційні права, свободи та обов'язки в соціально-культурній сфері – це важливий інститут соціальної та політичної системи суспільства, соціалістичної демократії. Вони виражають міру соціальної та правової свободи громадян у цій сфері суспільної дійсності. Ці права, свободи та обов'язки мають інструментальне значення у справі прилучення особистості до духовних благ розвинутого соціалізму і вирішення суттєвих питань соціально-культурного будівництва [5, с. 12]. Охоплюючи регулюючим впливом одну з найбільш важливих сфер людського буття – духовну, вони являються невід'ємним елементом конституційного регулювання статусу особистості [5, с. 13].

Б. А. Пережняк пропонує таку характеристику соціально-правової природи конституційних прав, свобод і обов'язків громадян у соціально-культурній сфері: а) володіють класовим змістом, обумовленим сутністю соціалістичного ладу; б) виражають важливі відносини між громадянином і державою в соціально-культурній сфері; в) представляють конкретні правові можли-

вості громадян діяти та володіти соціальним благом і вимагати від інших осіб дій (бездіяльності) з метою набуття, оволодіння, використання соціальних благ, тобто здобуття відповідної освіти, користування всіма досягненнями культури, вільного заняття науковою, технічною та художньою творчістю, здійснення охорони історичних пам'ятників та інших культурних цінностей; г) являються реальними, тобто гарантованими державою, та здійснюються в загальних і конкретних правовідносинах [5, с. 14].

В одній із своїх перших наукових розвідок з проблематики культурних прав і свобод С. Л. Лисенков відмічав, що культурні права – це сукупність конституційних прав і свобод громадян, які покликані забезпечувати їм можливість задоволення та розвитку їх інтелектуальних потреб, здібностей, а також активну участь у духовному житті суспільства [6, с. 64].

На переконання П. М. Рабіновича, культурні (гуманітарні) права – це можливості збереження та розвитку своєї етнічно-національної самобутності, доступу до здобутків духовної та матеріальної культури нації, народу, людства, їх засвоєння, використання та участі в подальшому їх збагаченні [7, с. 24; 8, с. 10; 9, с. 19]. При цьому вчений наголошує на тому, що реалізація культурних прав задовольняє потреби людини в доступі до культурних надбань свого народу та інших народів (зокрема в здобутті знань), у її самореалізації шляхом створення нею різноманітних цінностей культури [10, с. 21].

Згідно з міркуваннями С.В. Бобровник, культурні права – це можливості збереження та розвитку національної самобутності людини, її духовного збагачення. Саме вказана група прав безпосередньо впливає на рівень духовного розвитку особи та забезпечує необхідні умови щодо створення і використання духовних надбань людства. За своєю суттю культурні права є мірою духовності, яку держава гарантує особі з урахуванням умов життя та діяльності громадян і суспільства. Духовні права забезпечують: по-перше, можливість отримання певного рівня освіти; по-друге, захист інтелектуальної власності громадян; по-третє, розвиток наукових і технічних досліджень; по-четверте, свободу особи від

ідеологічного контролю; право самостійно визначати для себе систему моральних і духовних цінностей; по-п'яте, можливість отримувати повну, неупереджену, об'єктивну інформацію; по-шосте, свободу світогляду і віросповідання; по-сьоме, гарантоване використання досягнень національної та світової культури [11, с. 57–58].

Відповідно до позиції С. Д. Гусарєва, А. Ю. Олійника та О. Л. Слюсаренко, культурні права і свободи – це закріплені Конституцією та законами України вид і міра можливої поведінки суб'єктів права щодо отримання та користування духовними благами [12, с. 153]. До зазначеного вище дослідники додають, що культурні права та свободи – це можливості доступу людини до духовних цінностей свого народу (нації) та всього людства [12, с. 243].

На переконання О.Ф. Скакун, культурні (гуманітарні) права та свободи – це можливості (свободи) збереження і розвитку національної самобутності людини, доступу до духовних досягнень людства, їх засвоєння, використання та участі в подальшому їх розвитку [13, с. 182, 69]. Аналогічну точку зору з цього приводу висловлюють В.І. Орленко та В.В. Орленко [14, с. 74].

У свою чергу Т. А. Костецька під культурними правами та свободами розуміє можливості збереження і розвитку національної самобутності людини, доступу до духовних досягнень свого народу, всього людства, їх засвоєння та використання, участь у подальшому їх розвитку, можливості участі в науковому житті (зокрема право на освіту, на навчання рідною мовою; на свободу наукової, технічної і художньої творчості тощо) [15, с. 26].

Подібну позицію підтримують інші фахівці, зокрема М.С. Кельман, О. Г. Мурашин, Н. М. Хома, С. П. Коталейчук і П. Я. Пісной вважають, що культурні (гуманітарні, духовні) права та свободи – це можливості вільного доступу до духовних здобутків людства, їх засвоєння, використання та участі в подальшому їх розвитку [16, с. 292, 479; 17, с. 204].

Ю. Л. Юринець пропонує таку доктринальну дефініцію: культурні права – це сукупність індивідуальних прав особистості на власну творчість (творче самовираження) та користування її

результатами, можливостей доступу до творчості інших у складі культурних надбань нації, держави, світу і реалізації себе в системі цих надбань [18, с. 6].

Згідно з позицією О. В. Петришина, гуманітарні права та свободи людини – це її права на освіту, користування досягненнями культури і мистецтва, свобода творчості, авторські права [19, с. 456]. У контексті порушеної проблематики особливий інтерес викликає точка зору російських учених-юристів А. М. Головістикової та Л. Ю. Грудцини, які вважають, що культурні права гарантують свободу доступу до духовних і матеріальних цінностей, створених людським співтовариством; це право на освіту, участь у культурному житті [20, с. 61–62].

У тлумачному термінологічному словнику з конституційного права культурні права та свободи інтерпретуються як сукупність конституційних прав, що визначають юридичні можливості людини і громадянина у сфері культури [21, с. 126]. Водночас у тематичному словнику з конституційного права культурно-духовні права та свободи розглядаються в якості самостійної групи конституційних прав і свобод громадян. За змістом – це суб'єктивні права людини в культурній (духовній, ідеологічній) сфері, певні можливості доступу до духовних здобутків свого народу й усього людства, їх засвоєння, використання, а також участь у подальшому їх розвитку [22, с. 44].

На особливу увагу заслуговує позиція А. М. Колодія та А. Ю. Олійника, які стверджують, що культурні права та свободи людини і громадянина – це можливості доступу людини до духовних цінностей свого народу (нації) та всього людства [23, с. 174, 199]. Схожу точку зору на розуміння природи культурних прав висловлює Є. О. Гіда, А. С. Пазенок [24, с. 144; 25, с. 33].

На думку В. Ф. Погорілка та В. Л. Федоренка, важливе місце в системі конституційних прав і свобод людини та громадянина посідають культурні права і свободи, які ще іноді іменують як духовні, або ідеологічні права та свободи. Така множинна назва цієї групи прав і свобод є виправданою з огляду на те, що реалізація культурних прав сприяє духовному розвитку особи та фор-

муванню національної ідеології як суспільного феномена. Культурні (духовні) права та свободи людини і громадянина – це міра можливої поведінки або діяльності особи для задоволення своїх законних потреб у сфері освіти, літературної, художньої, наукової та технічної діяльності [26, с. 232].

Узагальнюючи існуючі на сьогодні дефініції цієї групи конституційних прав, О. В. Скрипнюк стверджує, що культурні права і свободи людини – це встановлені Конституцією та законами України правила поведінки або діяльності людей з метою задоволення своїх культурних потреб у сфері освіти, літературної, художньої, наукової та технічної діяльності [27, с. 229; 28, с. 329].

Відповідно до позиції В. О. Серьогіна, конституційні культурні права та свободи – це фундаментальні міри можливої поведінки особи у сфері культури, юридичні можливості її духовного розвитку [29, с. 96].

На переконання П. П. Шляхтуна, конституційні культурні права та свободи людини і громадянина – це сукупність конституційних прав і свобод, що визначають юридичні можливості людини та громадянина у сфері культури. Конституційні культурні права і свободи покликані гарантувати особі можливості самореалізації у сфері освіти, науки, мистецтва [30, с. 192].

Висновки. На підставі викладеного вище можна виокремити такі ознаки конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина: 1) загальний характер, оскільки вони є неодмінною складовою частиною конституційно-правового статусу людини та громадянина в Україні; 2) це індивідуальні суб'єктивні права та свободи кожного; 3) можливість їх реалізації людиною та громадянином протягом усього життя; 4) тісний взаємозв'язок з іншими конституційними правами та свободами, оскільки від їх реалізації значною мірою залежить реалізація інших прав і свобод особи; 5) постійне збагачення їх змісту у процесі створення та зміцнення економічних та інших гарантій; 6) гарантуються державою кожному та не допускається протиправних обмежень під час їх реалізації; 7) забезпечується державою в особі державних органів і органів місцевого самоврядування, державними устано-

вами відповідної спрямованості; 8) в разі їх порушення створюються можливості відшкодування збитків і відновлення порушених прав і свобод.

Отже, дослідження юридичної природи конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина дає підстави стверджувати, що це самостійна група прав і свобод особи, яка претендує на виокремлення з групи соціальних і економічних прав і свобод. Чітке визначення конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина значною мірою сприятиме зміцненню конституційно-правового статусу особи, посиленню механізму гарантій і реалізації прав і свобод. Це особливо важливо, адже йдеться про необхідність подолання глибокої системної духовної кризи в усіх сферах життєдіяльності суспільства та формування гуманістично орієнтованого суспільства. Визначальними в ньому повинні бути не лише свобода та соціальна справедливість, а й духовний розвиток, пріоритетність розвитку культури, мови, науки й освіти.

1. Соколенко Ю. *Поняття культурних прав і свобод людини та громадянина* / Ю. Соколенко // *Право України*. – 2005. – № 2. – С. 27 – 32.
2. Корінний М. М. *Короткий енциклопедичний словник з культури* / М. М. Корінний, В. Ф. Шевченко. – К. : Україна, 2003. – 384 с.
3. *Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова ред.кол.) та ін.* – К. : Укр. енцикл., 2001. – Т. 3 : К – М. – 2001. – 792 с. : іл.
4. *Популярна юридична енциклопедія* / [В. К. Гіжєвський, В. В. Головченко, В. С. Ковальський (кер.) та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 528 с.
5. *Пережняк Б. А. Конституционные основы правового положения личности в социально-культурной сфере развитого социалистического общества : автореф. дис. на соискание наук. канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 „Государственное право и управление; советское строительство; административное право; финансовое право”* / Б. А. Пережняк. – Одесса, 1984. – 25 с.
6. *Лисенков С. Л. Соціальна та особистісна цінність культурних прав і свобод громадян* / С. Л. Лисенков // *Філософські проблеми права та правоохоронної діяльності співробітників органів внутрішніх справ*

- : зб. наук. праць. – К. : Українська академія внутрішніх справ, 1995. – С. 62 – 66.
7. Рабінович П. М. *Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб.* / П. М. Рабінович. – Вид. 10-е, допов. – Львів : Край, 2008. – 224 с.
  8. Рабінович П. М. *Права людини і громадянина : навчальний посібник* / П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2004. – 464 с.
  9. Рабінович П. *Основні права людини: поняття, класифікації, тенденції* / П. Рабінович // *Український часопис прав людини.* – 1995. – № 1. – С. 14 – 22.
  10. Рабінович П. *Основоположні права людини: соціально-антропна сутність, змістова класифікація* / П. Рабінович // *Право України.* – 2010. – № 2. – С. 18 – 23.
  11. *Теорія держави і права. Академічний курс : підручник* / [О. В. Зайчук, А. П. Засць, В. С. Журавський та ін.] ; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.
  12. Гусарєв С. Д. *Теорія права і держави : навч. посіб.* / С. Д. Гусарєв, А. Ю. Олійник, О. Л. Слюсаренко. – К. : Правова єдність, 2008. – 270 с.
  13. Скакун О. Ф. *Теорія держави і права : підруч.* / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2006. – 656 с.
  14. Орленко В. І. *Конституційне право України : посіб. для підготов. до іспитів* / В. І. Орленко, В. В. Орленко. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2006. – 152 с.
  15. *Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні* / [Ю. С. Шемшученко, Н. І. Карпачова, Т. А. Костецька та ін.] ; за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2008. – 252 с.
  16. Коталейчук С. П. *Теорія держави та права в запитаннях і відповідях : навч. посіб.* / С. П. Коталейчук, П. Я. Пісной. – К. : КНТ, 2011. – 560 с.
  17. Кельман М. С. *Загальна теорія держави та права : підруч.* / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин, Н. М. Хома. – 3-тє вид., стереотип. – Львів : Новий Світ – 2000, 2009. – 584 с.
  18. Юринець Ю. Л. *Забезпечення культурних прав громадян засобами адміністративного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»* / Ю. Л. Юринець. – К., 2010. – 16 с.
  19. *Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл.* / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.] ; за ред. докт. юрид. наук., проф. акад. АПрН України М. В. Цвіка, докт.

- юрід. наук., проф. акад. АПрН України О. В. Петришина. – Х. : Право, 2011. – 584 с.
20. Головистикова А. Н. Права человека : учеб. / А. Н. Головистикова, Л. Ю. Грудцына. – М. : Эксмо, 2008. – 448 с.
21. Наливайко Л. Р. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права / Л. Р. Наливайко, М. В. Беяєва. – 2-е вид. допов. – Запоріжжя : Дніпропетровський металург, 2010. – 304 с.
22. Конституційне право України : тематичний словник / [В. В. Галуцько, С. В. Діденко, О. М. Сижук та ін.]; за ред. В. В. Галуцька. – Херсон : Херсонська міська друкарня, 2010. – 132 с.
23. Колодій А. М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : підруч. / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К. : Правова єдність, 2008. – 350 с.
24. Гіда Є. О. Сучасне поняття та класифікація прав людини / Є. О. Гіда // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2005. – № 2. – С. 138 – 146.
25. Пазенко А. С. Права та свободи людини і громадянина : навч. посіб. / А. С. Пазенко. – К. : Академвидав, 2010. – 176 с.
26. Погорілко В. Ф. Конституційне право України : підруч. / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко ; за заг. ред. проф. В. Л. Федоренка. – 3-вид., перероб. і доопр. ; передмова проф. В. В. Коваленка. – К. : КНТ ; Ліра-К, 2011. – 532 с.
27. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України : академічне видання / О. В. Скрипнюк. – Х. : Право, 2009. – 468 с.
28. Скрипнюк О. В. Конституційне право України : підруч. / О. В. Скрипнюк. – К. : Ін Юре, 2010. – 672 с.
29. Серьогін В. О. Конституційне право України : навч. посіб. / В. О. Серьогін ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2010. – 368 с.
30. Шляхтун П. П. Конституційне право України : підруч. / П. П. Шляхтун. – К. : Освіта України ; КНТ, 2008. – 592 с.

Мацькевич М.М. Поняття та особливості конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина в Україні

Стаття присвячена дослідженню поняття та особливостей конституційних культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні. Наводяться позиції вчених щодо поняття конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина, що дало можливість окреслити їх особливості.

Ключові слова: конституційні права, культурні права і свободи; людина, громадянин.

Мацкевич Н.М. Понятие и особенности конституционных культурных прав и свобод человека и гражданина в Украине

Статья посвящена исследованию понятия и особенностей конституционных культурных прав и свобод человека и гражданина в Украине. Приводятся позиции ученых относительно понятия конституционных культурных прав и свобод человека и гражданина, что дало возможность очертить их особенности.

Ключевые слова: конституционные права, культурные права и свободы; человек, гражданин.

Matskevich M. M. A concept and features of constitutional cultural rights and freedoms of man and citizen are in Ukraine

The article is focuses on research of concept and features of constitutional cultural rights and freedoms of man and citizen in Ukraine. Cited views of scientists in relation to the concept of constitutional cultural rights and freedoms of man and citizen, that gave an opportunity to outline their features.

Key words: constitutional rights, cultural rights and freedoms; man, citizen.

Ославський М.І.

**ОГЛЯД ЯК МІРА АДМІНІСТРАТИВНОГО
ПРИМУСУ, ЩО ЗАСТОСОВУЄТЬСЯ
МІЛІЦІЄЮ ДЛЯ ПРОТИДІЇ
ПРАВОПОРУШЕННЯМ**

УДК 342.92

Конституція України гарантує кожній людині право на свободу та особисту недоторканність та вказує, що людина, її недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1].

Водночас, Конституція і закони України передбачають можливість обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, зокрема, шляхом застосування заходів адміністративного примусу.

Одним із вагомих адміністративно-юрисдикційних повноважень є можливість застосування адміністративного огляду. Підстави, порядок і процесуальна форма його здійснення регулюються багатьма актами, зокрема, Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), Законом України «Про міліцію», відомчими нормативними актами тощо.